

BURGWERD, DE HERVORMDE KERK

Bouwgeschiedenis en exterieur

De oorsprong van de aan Sint Jan gewijde kerk van Burgwerd is moeilijk te dateren. Aangenomen wordt dat zij in de 13de eeuw is gebouwd, in romano-gotische stijl. Omstreeks 1515 trok de beruchte Zwarte Hoop plunderend en brandstichtend rond door dit deel van Friesland. Het is mogelijk dat de kerk toen gedeeltelijk is verwoest en daarna in gotische trant is herbouwd. Vermoedelijk zijn bij de grootscheepse verbouw van de kerk van 1724 tot 1726 de muren ommetseld, met ouder materiaal, en de vensters in het schip aan de zuidzijde vergroot. De korbogige vensters aan de noord- en de zuidzijde in het koor, met geprofileerde omlijsting, zijn van ouder datum. Het koor heeft een vijfzijdige sluiting. In het naar het oosten gerichte deel daarvan bevindt zich een gedicht rond venster. De steunberen aan de zuidzijde zijn in de 19de eeuw aangebracht.

De oorspronkelijke toren zag er totaal anders uit. Deze had, blijkens een 18de eeuwse prent van Burgwerd, aan de noord- en de zuidzijde een hoogopgaande topgevel met klimmend boogfries en een forse, achtkantige spits, ook wel helm genaamd. In 1816 is de toren gewijzigd, gedeeltelijk ommetseld en van de huidige spitsbekroning voorzien. Aan alle zijden heeft de toren twee galmgaten. De toegang bevindt zich aan de westzijde met daarboven een spitsboogvenster. De kleine klok, gegoten in 1512, heeft de Duitse bezetting overleefd. De in 1656 gegoten grote klok is niet teruggekeerd. In de laatste drie decennia van de vorige eeuw zijn respectievelijk het interieur; de toren en het exterieur grondig gerestaureerd. Laatstbedoelde restauratie die enkele jaren geleden is uitgevoerd, omvatte het dak en de muren. In het muurwerk aan de zuidzijde is weer een nis in het zicht gebracht en aan de noordzijde, boven de ingang, is het gotische venster, dat daar oorspronkelijk zat, hersteld.

De torenspits heeft als windwijzer een haan en op het oostelijke uiteinde van het dak staat een windwijzer met daarin het dorpswapen. Meestal bevinden de hoofdingangen van middeleeuwse dorpskerken zich aan de zuidzijde in het schip. De toegangsdeur van de kerk van Burgwerd zit echter aan de noordzijde, hetgeen hier logisch is omdat de oude dorpskern ten noorden van de kerk ligt. Zo is er ook alleen op de noordkant van de toren een wijzerplaat van het uurwerk aangebracht.

Interieur

De kerk wordt overdekt door een houten tongewelf met ribben. De historische houten steunconstructie bestaande uit muurstijlen, korbelen, sleutelstukken en balken is gaaf bewaard gebleven. Daarvan zijn de elementen in het koor ouder dan in het schip. Had het koor van de kerk het geweld van de Zwarte Hoop doorstaan en moest het schip na 1515 worden herbouwd? De nog bestaande complete eikenhouten inrichting is in de periode 1724 - 1726 tot stand gekomen naar het ontwerp van Claes Bockes Balck, stadstimmerman te Leeuwarden. De opstelling van het meubilair is een karakteristiek voorbeeld van een protestants kerkinterieur.

Bij de restauratie van het interieur in het begin van de jaren zeventig van de vorige eeuw zijn de zitplaatsen uit het koor verwijderd en heeft deze ruimte een liturgische functie gekregen. De nis in de zuidoostelijke wand van het koor is oorspronkelijk waarschijnlijk een piscina geweest.

De preekstoel is in 1727 gemaakt. Het snijwerk is misschien vervaardigd door de Leeuwarder steen- en beeldhouwer Jaen Oenema, die in elk geval te boek staat als de leverancier van het snijwerk op en aan de wand tussen de kerkruimte en de voorkerk. De preekstoel is op de hoeken versierd met blad-, bloem- en vruchtfestoenen. Op het voorpaneel zijn bladwerkornamenten aangebracht. De andere panelen bevatten gesneden afbeeldingen van vrouwenfiguren, die Geloof, Hoop, Liefde en Gerechtigheid voorstellen. Op de trappaal staat een leeuw met een schild. Bijzonder aan de preekstoel en tevens uniek voor Friesland is dat deze is uitgerust met een koperen zandloperhouder, waarin zich ook nog een zandloper bevindt. Het was in 1727 een geschenk van de toenmalige predikant Ds. Henricus van Thoon. Het doophek, waarvan de bovenrand steunt op balusters, sluit aan bij het overige meubilair.

De herenbank tegen de noordmuur is in 1726 gemaakt voor de familie Ockinga, die op Donia State woonde. De overhuiving steunt op kolommen met gesneden ranken. Thans doet het gestoelte dienst als kerkenraadsbank.

De dichte mannenbanken zijn terrasgewijs en evenwijdig aan de noordmuur opgesteld. De vrouwenbanken met open rugleuningen staan dwars op de zuidmuur. De voorste bank in dit vak is de Buwalda-bank. Een aantal generaties van de familie Buwalda heeft in Burgwerd gewoond en er ook kerkelijke ambten bekleed. De vier gesneden kinderfiguren of putti voor de galerij stellen de jaargetijden voor. In het koor hangen twee borden. Op het ene staat Mozes afgebeeld met de twee tafels van de tien geboden. Het andere is een memoriebord ter gelegenheid van de vernieuwing van de kerk in 1726 met de wapens van de kerkvoogden Adrianus Grons, Jan Reiners Buwalda, Paulus Gerrijts Bijlsma en

Jan Classen Andela en van de predikant Henricus van Thoon. Daaronder een gelegenheidsgedicht van Ds. Van Thoon. Beide borden waren oorspronkelijk met de achterkanten op elkaar bevestigd en vormden dus één geheel. Dit bord stond, voordat de kerk in 1735 een orgel kreeg en een galerij werd gebouwd, op de afscheiding tussen voorkerk en kerkruimte, boven de toegangs-deuren. De zijde met de tien geboden was naar de kerkruimte gericht en de andere zijde, herinnerend aan de kerkvernieuwing in 1726, naar de voorkerk. Toen het orgel gebouwd werd verhuisde het bord naar het koor, waarbij Mozes met de tien geboden de voorkant werd. De wapens aan de achterkant bleven aldus tijdens de Franse overheersing ongeschonden. In de 19de eeuw is het bord in tweeën gesplitst en sindsdien hangen er dus twee in het koor. De grote zerk in het koor is in 1550 gehouwen door de steenhouwer Vincent Lucas voor Joost Ockinga en Luts Minnema. De decoratiemotieven zijn geïnspireerd op de Renaissance in de zuidelijke Nederlanden. Zoals verder op de zerk staat vermeld is in 1645 voor de nakomelingen van Maria Sternsee, weduwe van Loile van Ockinga, een grafkelder onder het koor gemaakt. Lolle van Ockinga was "in leeven Raed der Admiraliteit in 't Noorder-Kwartier". Blijkens de zerk zijn verder in de grafkelder telgen van het geslacht Ockinga bijgezet die belangrijke bestuurlijke en militaire functies bekleedden. Op 25 oktober 1730 "des nachts bij fakkellicht" vond de laatste bijzetting plaats in het familiegraf van de hoogbejaarde, te Oosterlittens overleden, Sophia Amelia Maria Van Ockinga. Zij was rooms-katholiek. Met haar werd "de naam van haar adellijk geslacht uitgebluscht", zo is ergens opgetekend.

In het schip ligt een grote zerk met ornamentwerk in barokstijl van het voornamelijk boerengeslacht Grons, dat een state bewoonde tussen Burgwerd en Hichtum. De tragische geschiedenis van het gezin van Adrianus Grons en Yttje Buwalda is van de zerk te herleiden. Tussen 1723 en 1735 stierven zes zoons uit dit gezin: Jacob, Hiette, Rein, Willem, Claes en Reinier. Beide laatstgenoemde broers waren student in Franeker. De vader Adrianus Grons "in leeven Bysitter en Mederechter over Wonseradeel" was in 1726 overleden. Diens moeder Antje was een nicht van de dichter Gysbert Japiks. Yttje Buwalda overleed in 1755.

Orgel

In 1580 werd er voor de kerk een positief aangeschaft, dat op een praam werd aangevoerd. In de rekeningen wordt enkele malen "Jarich Speelman" genoemd, die geld ontving "om dat hij meinich mael gespeelt heeft tot onses in den kerck". Aangenomen wordt dat het positief met de reformatie is verdwenen. Pas in 1755 kreeg de kerk weer een orgel. Daarmee ging de wens in vervulling van de twintigjarige student Klaas Grons, die hij in 1734 had geuit op zijn sterfbed: "dat uit zijn goederen een orgel zal worden bekostigd voor de kerk te Burgwerd". Zijner Yttje Buwalda zorgde ervoor dat het orgel er kwam. In dichtvorm staat dit alles beschreven op de borstwering voor het orgel, onder het alliantiewapen Grons Buwalda. Het orgel werd gebouwd door de in Leeuwarden gevestigde Johann Michael Schwartzburg, die een knecht was van de beroemde Christian Muller. Het werd in 1736 opgeleverd en gekeurd door Rynoldus Popma van Oevering, organist te Leeuwarden. Op 24 juni van dat jaar werd het in gebruik genomen, waarbij Ds. J.L.E. Colerus een preek hield over Psalm 47 vers 7. De orgelkas en de borstwering hebben een rijke barokversiering. Op een bord boven de toegangsdeuren wordt melding gemaakt van de bouw door Schwartzburg en de vernieuwing en reparatie in 1822 door de orgelbouwers L. en J. van Dam.

In 1948 werd het instrument gerestaureerd en uitgebreid met een tweede manuaal en vrij pedaal door de orgelbouwer I. Reil uit Heerde. Het orgel heeft sedertdien de volgende dispositie:

hoofdwerk

Prestant 8'
 Holpijp 8'
 Octaaf 4'
 Fluit 4'
 Quint 3'
 Octaaf 2'
 Mixtuur 2-3 sterk
 Cornet (disc.) 5 sterk
 Trompet 8'

nevenwerk

Quintadeen 8'
 Prestant 4
 Roerfluit 4'
 Nachthoorn 2'
 Ruispijp 2 sterk
 Kromhoorn 8'

pedaal

Subbas 16'
 Octaafbas 8'

Omvang manualen: C-g³
 Omvang pedaal: C-f¹